

ПАРАДИГМА ІДЕНТИЧНОСТЕЙ В ЕСЕЇСТИЦІ Є. КОНОНЕНКО

Множинна природа ідентичності в есеїстичних збірках Є. Кононенко «Героїні та герої», «У черзі за святою водою» дає можливість означити найхарактерніші риси самоідентифікації прозаїка в його творчості. У статті розглянута парадигма ідентичностей в контексті авторського есеїстичного мислення. Мета роботи – аналіз окремих видів ідентичності у сфері побутової культури: електронна, гендерна, громадянська, міська тощо. Особлива увага звертається на базову форму – національно-культурну ідентичність, надфункція якої полягає в тому, щоб протистояти маргінальним соціальним виявам та впливам, тим самим нівелюючи процес так званої кризи ідентичності. Результати дослідження доводять багатогранність творчого вираження Є. Кононенко в есеїстичних творах. Авторська суб'єктивність має тенденцію до саморепрезентації через різні видові різновиди ідентичності, що доводить факт адаптованості письменника в контекст посттоталітарних соціальних трансформацій.

Ключові слова: есе; ідентичність; парадигма ідентичностей; есеїстичне мислення; криза ідентичності.

До письменників, які репрезентують помежів'я XX–XXI століття, належить творча постать Євгенії Кононенко. Проблема вивчення творчого доробку письменниці в контексті сучасної української літератури, за слушним зауваженням Г. Тарасюк, сьогодні вкрай актуальна, адже саме літературний процес епохи незалежності виявився її літературним простором, і вона ввійшла в нього рішуче й поважно зрілим майстром, відгостривши перед тим «стило» своє і стиль над перекладами кращих зразків французької літератури, можливо, й не сподіваючись, що їй доведеться формувати морально-естетичні засади постмодерної вітчизняної прози. І слава Богу, що ті засади виявилися глибоко закоріненими у рахманній народній традиції і підживлені спрагою соціальної справедливості соціально активної жінки, якій судилося спочатку вергати прозу життя, а потім її літописати [10, с. 239]. Сфера осмислення творчості письменниці в нашому дослідженні зводиться до розкриття концепції множинності ідентичностей в контексті авторського есеїстичного мислення на матеріалі есеїстичних творів «Героїні та герої», «У черзі за святою водою».

Слід зазначити, що окремі аспекти творчості письменниці досліджували А. Біла, О. Боронь, О. Брайко, Н. Веселовська, Н. Железняк, Н. Заверталюк, О. Забужко, Т. Качак, Л. Кицак, М. Крупка, Г. Рожко, С. Філоненко, І. Хижняк, Р. Харчук, Г. Шовкопляс та ін. Але есеїстика Є. Кононенко залишається малодослідженою, особливо стосовно нових збірок есеїстичних творів письменниці, аналіз яких обмежувався зазвичай лише окремими загальними відгуками критиків та читачів. Відповідно до цього ставимо за мету дослідити важливі аспекти її есеїстичної творчості,

а саме: множинність природи ідентичності як квінтесенції можливих форм авторського есеїстичного мислення; пріоритетність національно-культурної форми, що сприяє формуванню самоцінної сфери особистості.

Загальний огляд есеїстики Є. Кононенко свідчить, що це – поліемпіричний, філософський, критично-реалістичний метанаратив, який експлікує цілий ряд актуальних, соціально дражливих проблем сучасності в найширшому контексті – літературні портрети як пізнання епохи в особах, але й результат роздумів автора над зображуваною особистістю, аналіз української та європейської літератури як феномену національної літератури, тема історичної пам'яті про події Другої світової війни, проблема порушення прав людини у цілому й гендерна проблематика зокрема, художні візії урбаністичного простору міста Києва в синхронічній та діахронічній перспективах.

Одна з ключових особливостей архітекτονіки збірок провокативної, часом відверто епатажної есеїстики письменниці – спонтанний процес відтворення саморозвитку авторської суб'єктивності, відповідно до законів есеїстичного жанру. На думку російського дослідника жанру есе М. Епштейна, «автор не рухається прямо до предмета, а, так би мовити, ходить колом, описує кола, які то розширюються, то звужуються, шукаючи все нових підходів, але при цьому проходить повз сам предмет чи по дотичній до нього. Есе – завжди «о», тому що істинний, хоча не завжди видимий його предмет, що стоїть в «називному» відмінку, – це сам автор, який в принципі не може розкрити себе завершено, бо за авторською суттю своєю безмежний; і тому він обирає приватну тему, щоб,

розмиваючи її межі, виявити те нескінченне, що стоїть за нею, точніше, переступає її» [11, с. 338].

Авторське «Я» в есеїстичних творах Є. Кононенко характеризується високим ступенем валентності, реалізуючись через різні види ідентичності. Письменниця намагається передати суб'єктивні переживання різних її форм, кожним своїм есеєм без винятку, творючи духовну реальність самоцінної та цілісної особистості, на противагу маргінальним виявам людського «Я».

Щодо проблеми багатоваріантності «Я» як специфіки есеїстичного мислення, слід уточнити: мова про один із нових напрямків у дослідженні феномену ідентичності, а саме – її багаторівневе розчленування. Особливу увагу в цьому сенсі привертають праці М. Губогло. Дослідник вважає, що багаторівнева ідентичність вказує на множинність ідентичностей, з-поміж яких виділяються етнічна, соціальна, професійна, гендерна, громадянська, конфесійна, расова і т. д. Вчений відзначає, що у сучасному суспільстві ідентичності все більше набирають множинного розуміння, залежать від контексту часу, мають винятково історичний характер і постійно знаходяться у стані трансформацій [3, с. 500].

Вищою формою вираження ідентичності постає національна, що виражає «духовну реальність» колективу (етносу). На думку Е. Сміта, на рівні індивіда національність – тільки одна з багатьох ідентичностей, але це та, яка часто може бути найголовнішою і вирішальною. Індивіди можуть мати «множинні ідентичності» й переходити від однієї ролі та ідентичності до іншої. Це цілком зрозуміло, якщо брати до уваги концепт колективних ідентичностей. Національні ідентичності, як правило, «проникаючі», вони можуть охоплювати, підпорядковувати собі й забарвлювати інші ролі та ідентичності [9, с. 47]. Закцентуємо увагу на тому, що в есеї «Герої в обороні» (збірка «Героїні та герої») автор репрезентує тему ролі героїв в культурі з позиції національного сенсу їх творчості. Позиція автора з цього питання близька точці зору П. В. Іванишина. Говорячи про великого письменника (у різних його іпостасях – генія, класика, письменника талановитого), маємо на увазі перш за все в онтологічно-екзистенціальному плані глибинно національну творчу особистість, котра більшою чи меншою мірою виступає як «голос народу» (Т. Карлайл, М. Гайдегер) та «біограф народу» (Л. Костенко), що закладає художні (і не тільки) критерії оцінювання, духовний масштаб котрої (на рівні аксіологічної значущості – загальноновизнаність та взірцева нормативність) виразняється передовсім у межах тієї чи іншої національної культури [4, с. 179]. Саме слабкість проросійської України в ідеологічному аспекті Є. Кононенко пояснює відсутністю такого «пантеону» національних героїв: «Тому проросійська Україна знову виявилася беззбройною в ідеологічній боротьбі з проукраїнською. Російська Україна однозначно не має культурно-героїчно-мученицького іконостасу й позичає героїв в Україні української» [5, с. 11].

Важливо підкреслити, що національна ідентичність може виявлятися через національні образи, останні ж, у свою чергу, здатні конструювати національну ідентичність. В збірці «Героїні та герої» пред-

ставлені переважно українські герої – Маруся Чурай, Леся Українка, Ліна Костенко. Есей «Співоча душа України (Маруся Чурай, Леся Українка, Ліна Костенко)» ретранслює категорію «великий письменник» як герменевтичну проблему, увиразнюючи феномен генія якраз із позицій національного сенсу. Гегель у своїх естетичних студіях про це писав так: «Ті, що були названі геніями, набули особливої майстерності в тому, щоб зробити своїм твором загальні образи народу, як інші роблять щось інше. Створене ними – це не їх вимисел, а вимисел цілого народу, це набуття, котре означає, що їх народ набув власну сутність» [2, с. 78]. До великих Є. Кононенко відносить трьох українок Марусю Чурай, Лесю Українку, Ліну Костенко: «...Тож які жінки потрапляють до культурних іконостасів своїх націй? Немає в українській культурі ні правительок, ні дів-войовниць. Не створила українська культура образу Прекрасної Дами, Лаури чи Беатриче. Важко пригадати й образ жінки – героїчної дружини, узагальненої княгині Волконської. Але українські поетеси є яскравими, самобутніми, глибокими, багатоплановими. Це ті героїні, чий культурний потенціал для нації ніколи не буде вичерпано» [5, с. 74]. Не оминає увагою Є. Кононенко взаємини двох знакових для нашої літератури письменниць – Ліни Костенко та Оксани Забужко. В есеї «Heroine or bad girl?» автор створює компаративний літературно-критичний портрет найпопулярніших письменниць сучасності. Слід наголосити на тому, що характерною рисою літературної критики Є. Кононенко в есеї «Heroine or bad girl?» постає іронічність, яка трансформується у різноманітних градаціях – від ледь помітної посмішки до сарказму, як от авторське зауваження на адресу О. Забужко: «А чи є ОЗ героїнею сьогодні? Ми повертаємося до питання, поставленого на початку. Нібито сама собою напрошується відповідь: ОЗ, на відміну від ЛК, не героїня, а лише знаменитість, "селебріті", яка у своїй медійній поведінці вперто розробляє стереотип героїні. У неї це погано виходить, бо ОЗ забагато робить для земної суєтної слави» [5, с. 122].

Велику увагу письменниця приділяє постатям зарубіжної культури. Гюнтер Вольф («До Європи?...»), Еміль Нелліган («Був справді золотим той корабель-примара...»), Маргеріт Юрсенар («Твоє ім'я»), Мартін Грей («В ім'я всіх»), Алехандра Костаманья («Місце, де кінчається земля»), Дашніям Лувсамба («Нащадок Чингізхана»), Крістофер Мерілл («Крістофер Мерілл»), Вінсент ван Гог («Арль Вінсента») – ці імена малознайомі для пересічного читача. Тож міст до світової культури, який перекидає Є. Кононенко, робить її есеїстику особливо затребуваною сьогодні.

Криза ідентичності як деструктивний прояв індивідуалізму – симптоматичне явище сучасності, письменниця торкається цієї проблеми в ряді есеїв «Від кого наші діти?», «Повії та жінки порядні», «Будинки-монстри», «Стібище людське з асфальту й бетону» (збірка «Героїні та герої»); «1000 слів про кризу», «Блиск і злидні McDonalds'а», «Свято – це святе», «Чому чоловічі гріхи не такі тяжкі?», «І з сиром пироги...», «Як царюється цариці наук» (збірка «У черзі за святою водою») тощо.

Природа аксіосфери сучасного інформаційного суспільства характеризується синтезом різних культур і, як наслідок, має безмежні можливості впливу на людину, на її місце у віртуальному середовищі і, відповідно, здатна формувати ціннісно-сміслові системи особистості. Тому, вже на сучасному етапі розвитку інформаційних технологій ми можемо говорити про становлення нового типу ідентичності – «електронної».

Вищезгадана ідея визначає тему есею «1000 слів про кризу» (збірка «У черзі за святою водою»). Діалогізуючи з читачем, письменниця емотивно переконує: «Вам потрібні ілюстрації до сказаного? Запустіть у YouTube будь-який кліп до будь-якої пісні. Погляньте, які світлини вивішують фотокореспонденти для ілюстрації будь-якої події: переваги цифрового фото використовуються не для того, щоб вибрати найбільш естетичні знімки. Ні, обираються "прикольні" фота, де учасники події відзняті найбільш кумедно: із викривленими ротами, із заплещеними очима, із неадекватними гримасами» [6, с. 11]. В есеї «До Європи?...» (збірка «Героїні та герої») Є. Кононенко торкається проблеми кризи громадянської ідентичності людини в добу дикою капіталізму, а саме заробітчання, як сучасної форми рабства. Адже, на думку дослідника Н. М. Семеніва, виїзд за кордон із метою знаходження роботи в переважній більшості призводить до вироблення негативної етнічної ідентичності та переорієнтації українців на інші референтні групи. Витіснення з структури соціальної ідентичності українців однієї з найважливіших складових – етнічної – загрожує втратою цілісності Я-образу [8]. Є. Кононенко, вдаючись до типізації як способу художнього узагальнення, змальовує ситуацію гноблення людини людиною: «Самій доводилося чути, як університетський професор, такий чемний до своїх аспірантів зі Східної Європи, нахабно не платив нелегальному будівельникові з колишнього СРСР, поки той не почав рішуче ламати те, що побудував. Але ж не в усіх є така життєва хватка! Світ належить сильним, а силою в цьому світі озброєне не лише добро» [5, с. 16]. Есеї «Від кого наші діти?», «Повії та жінки порядні» (збірка «Героїні та герої») мають виразні гендерні ознаки. Якщо зробити невеликий відступ і провести паралель з прозовим доробком письменниці, то слід зауважити, що спостереження Є. Кононенко над «відкритим зрізом свідомості» героїв-мужчин невтішні: згадані категорії переважно лишуються штампами без змістового наповнення; поведінка мотивується якщо не випадковими вибухами емоцій, то зручністю, вигідністю (інша сфера існування часто може окреслюватися саме цими психологічними критеріями). Через те поряд і у щільному зв'язку з проблемою «іншої сфери», завдяки згаданій оповідній формі, в її творах постає питання

про ідентичність жіночності [1, с. 58]. Есеї «Від кого наші діти?» є черговою спробою письменниці нагадати про жіночу цноту на тлі духовної кризи ХХІ сторіччя в контексті псевдонаукової концепції – телегонії. «Найцікавіше, що в наш достатньо ліберальний вік дехто абсолютно серйозно сприйняв телегонію. Сперечатися з такими людьми – це даремно витратити час. І статті науковців-генетиків про те, що ні у світі тварин, ні у світі людей жодна експертиза не підтвердила телегонії, нічого не варти для того, хто пройнявся цими ідеями й пропагує їх серед розбещеної сучасної молоді» [5, с. 22]. Наскрізною ідеєю есея «Повії та жінки порядні» є проблема проституції як вияву маргінальної антропології. У свою чергу, В. С. Медведєв, О. М. Шевченко переконують, що чи не найголовнішою негативною ознакою проституції є різке падіння суспільної моралі, духовна деградація, що вкрай шкідливо впливає на виховання дітей і молоді. Проституція підриває підвалини суспільного життя, руйнує сім'ю і, врешті-решт, саму людину. Як результат, зростають жіноча злочинність, смертність, невиліковні захворювання, самогубства і, що найнебезпечніше, – гине генофонд нації [7]. Відповідно до цього, з дидактичним пафосом в есеї письменниця констатує незаперечний факт: «Найбільше зневажають повій саме ті чоловіки, які крадькома користуються їхніми послугами. Хоча зневажати вони мали б власну фізіологію, власні психічні настанови, багатівкові традиції своєї культури» [5, с. 31].

В урбаністичній есеїстиці Є. Кононенко проблема міської ідентичності розкривається в п'яти есеях останнього розділу книги «Героїні та герої»: «План МОГО Києва», «Будинки-монстри», «Стийбище людське з асфальту й бетону», «Шопінг замість базарювання». Автор акцентує увагу на тому, що спільними проблемами «користувачів» міського простору є обмеженість та деградація громадських просторів міст, транспортні проблеми, шумовий та візуальний дискомфорт, забруднення довкілля тощо.

Отже, валентність авторського «Я» в есеїстиці Є. Кононенко виражається через складну систему ідентичностей, вищою формою якої слід уважати національну ідентичність, представлену переважно іконічно-симулятивними образами національної та європейської культури. Симптоматичним явищем сучасних реалій авторка вважає кризу ідентичності, яку осмислює в аспектах кризи громадянської, гендерної, міської ідентичностей, а також підкреслює факт появи нової форми ідентичності – електронної. Перспективи подальших розвідок у даному напрямі передбачають більш глибоке осмислення парадигми ідентичностей та їх ідейно-естетичну реалізацію в літературних творах.

Список використаних джерел

1. Біла А. Сфери інобуття в прозі Євгенії Кононенко / А. Біла // Березіль. – 2001. – № 3–4. – С. 56–58.
2. Гегель Г. В. Ф. Эстетика : В 4-х т. / Г. В. Ф. Гегель. – М. : Искусство, 1973. – Т. 4. – 676 с.
3. Губогло М. Н. Идентификация идентичности. Этносоциологические очерки / М. Н. Губогло. – М. : Наука, 2003. – 764 с.
4. Іванишин П. В. Поезія Петра Скунця (Художнє вираження національно-духовної ідентифікації ліричного героя) / П. В. Іванишин. – Дрогобич : ВФ «Відродження», 2003. – 296 с.
5. Кононенко Є. Героїні та герої : статті та есеї / Є. Кононенко. – К. : Грані-Т, 2010. – 200 с.

6. Кононенко Є. У черзі за святою водою. Есеї / Є. Кононенко. – К. : PR-Prime Company, 2013. – 201 с.
7. Медведєв В. С., Шевченко О. М. Юридично-психологічна характеристика сучасних проблем української молоді : проблема проституції [Електронний ресурс] / В. С. Медведєв, О. М. Шевченко // Юридична психологія та педагогіка. – 2013. – № 1. – С. 38–46. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/upp_2013_1_7.
8. Семенів Н. М. Психологічна проблематика трансформаційних процесів етнічної ідентичності українців, що тимчасово перебувають за межами України [Електронний ресурс] / Н. М. Семенів. – Режим доступу : http://novyn.kpi.ua/2005-1/11_Semeniv.pdf.
9. Сміт Е. Д. Культурні основи націй / Ентоні Д. Сміт. – К. : Темпора, 2010. – 312 с.
10. Тарасюк Г. Проза життя без імітацій / Г.Тарасюк // Кур'єр Кривбасу. – 2005. – № 184. – С. 235–240.
11. Эпштейн М. Н. Парадоксы новизны. О литературном развитии XIX–XX веков / М. Н. Эпштейн. – М. : Советский писатель, 1988. – 416 с.

О. В. Гук,

аспирант, Одесское областное базовое медицинское училище, г. Одесса, Украина

ПАРАДИГМА ІДЕНТИЧНОСТЕЙ В ЕССЕИСТИКЕ Е. КОНОНЕНКО

Множественная природа идентичности в эссеистических произведениях Е. Кононенко «Героини и герои», «В очереди за святой водой» дает возможность определить типичные черты самоидентификации прозаика в его творчестве. В статье осмысливается проблема парадигмы идентичностей в контексте авторского эссеистического мышления. Целью работы является анализ определенных видов идентичности в сфере бытовой культуры: электронная, гендерная, гражданская, городская. Кроме этого, особое внимание обращается на базовую конструктивную форму выражения коллективного духа – национально-культурную идентичность, надфункция которой заключается в том, чтобы противостоять маргинальным социальным проявлениям и влияниям, тем самым нивелируя процесс так называемого кризиса идентичности. Результаты исследования доказывают многогранность творческого выражения Е. Кононенко в эссеистических произведениях. Авторская субъективность имеет тенденцию к саморепрезентации через различные видовые формы идентичности, что доказывает факт адаптированности писателя в контекст посттоталитарных социальных трансформаций.

Ключевые слова: эссе; идентичность; парадигма идентичностей; эссеистическое мышление; кризис идентичности.

О. V. Guk,

PhD student, Odesa regional basic medical school, Odesa, Ukraine

THE PARADIGM OF IDENTITIES IN E. KONONENKO'S ESSAYS

The subject of scientific study is essays of a modern Ukrainian writer and translator E. Kononenko. The topic of the study opens up in comprehension of paradigm of identities in essays 'Heroines and heroes' and 'In the queue for holy water'. The searches of identity of personality and ethnoidentity of people are relevant in the context of human aspirations of a person as traits loss of culture remain key throughout the history. The semantic dominant becomes firmly established in culture in the end of the XXth century and gets the original reading that also assists to development of essay genre, it is a cultural context appears favorable to its activation. Self-knowledge and cognition of the world, edge, personality occur in essay. Essays examine the problems of mankind and national order going back to literature as subject of reflection. A research aim is in the ground of plural nature of identity as quintessence of author's essay thinking, and also leading the fact of priority of national and cultural form of identity that assists forming self-valuable sphere of personality, blocking the crisis process of identity that consists of destruction, blurring of attitudes, criteria and limits. First of all it is typical to the critical stages in society development and rapid changes in the material and spiritual culture segments. Cultural, historical and hermeneutical approaches are the key in the basis of theory and methodology of this study. The scientific novelty of research opens up in an attempt to define the peculiarities of paradigm of identities for the first time as specific nature of the author's essay thinking from a position of recreation the artist in text. The sphere of application results is literary criticism. The paradigm of identities used by E. Kononenko underlines heterogeneous nature of the essay thinking. The writer gives the special role in essays to national and cultural forms of identity as marker of modernization of Ukrainian society.

Key words: essay; identity; paradigm of identities; essay thinking; crisis of identity.